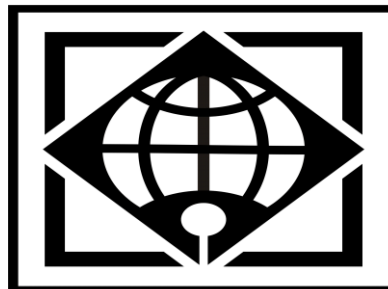

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه بین المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته انقلاب اسلامی

عنوان:

دولت حسنعلی منصور در رویارویی با نهضت اسلامی ایران

استاد راهنما:

دکتر محسن بهشتی سرشت

استاد مشاور:

دکتر ذکرا اله محمدی

نگارنده:

زینب خودخواه سراجی

زمستان ۱۳۹۰

تقدیم بہ

وارسگان تاریخ کہ با اندیشہ می نیک خود، درس نیک زیستن را بہ ما

آموختند.

تقدیر و تشکر

سربر آستان یگانہ دادگری می گذاریم کہ خالق زیبایی ہاست.

دگذار از جادہی علم مدیون نگاہبانی، ستیم کہ راہ شناخت را بہ ما نشان دادند.

در ابتدا حقیر، بر خود لازم می دانم کہ از اساتدان دورہی لیانس در دانشگاه تہران صمیمانہ سپاسگزاری نمایم کہ مرا با اقایونوس بیکران تاریخ آشنا

نمودند.

بسی شایستہ است از تمامی بزرگواریانی کہ مراد تہیہی این نوشتاریاری نمودند، قدر دانی نمایم. ابتدا از استاد راہنما، جناب آقای دکتر محسن

بہشتی سرشت کہ در تمام مراحل این پایان نامہ از پیچ کونیاری دینغ نمودند کمال تشکر را دارم.

از استاد مشاور جناب آقای دکتر ذکرا مہدی کہ بادل سوزی خود مراد این نوشتاریاری رسانند سپاسگزاری می نمایم.

بر خود لازم می دانم از دوستان عزیز می کہ مراد این راہ ہمراہی نمودند تشکر نمایم.

از دوست عزیزم نغمہ احمدیان کہ مراد معرفی منابع حیطی علوم سیاسی یاری نمودند قدر دانی نمایم. از دوستان عزیز و مہربانم سرکار خانم

راضیہ بیہتی، ندا سنبلی، لیلطہما سب خانی و شہلا قاسمی فر کہ در مراحل تیاپ و تدوین این پایان نامہ از پیچ کونہ لگی دینغ نمودند صمیمانہ سپاسگزاری می نمایم و

بہروزی و سہیلندی آن ہارا از یزدان پاک خواستارم.

نیکمی بہ جامی یاران فرصت شمار یارا

دہ روزہ مہر کردون افسانہ است و افنون

چکیده

حسنعلی منصور از نخبگان عصر پهلوی دوم و از خانواده‌ای دیوانسالار و حکومتگر، در صحنه‌ی سیاسی کشور بود. ارتباط با دربار و رابطه با دولت‌های امریکا و انگلیس، زمینه‌ی صعود او به پست‌های سیاسی را هموار کرد. شروع حیات سیاسی او با ایجاد کانون مترقی و حزب نوین آتی، متشکل از تکنوکرات‌های تحصیل کرده وابسته به امریکا بود. در مدت نخست وزیری در صدد گسترش رفاه اقتصادی برآمد که نتایج چندانی در برنداشت. مهم‌ترین اقدام او تصویب لایحه‌ی کاپیتولاسیون بود. محکم‌ترین موضع‌گیری از سوی امام خمینی انجام گرفت، سخنرانی وی در چهارم آبان ۱۳۴۳ ش. سبب دستگیری و تبعید او به ترکیه گردید. مخالفت امام، نهضت را وارد مرحله‌ی جدیدی کرد.

تنها نزدیک به سه ماه پس از تبعید امام، منصور در تاریخ اول بهمن ۱۳۴۳ ش، ترور گردید و بدین وسیله پس از ۴۳ سال پرونده‌ی حیات او بسته شد. این پژوهش بر آن است تا دولت حسنعلی منصور در رویارویی با نهضت اسلامی ایران را مورد بررسی قرار دهد.

کلید واژه: محمدرضا شاه، حسنعلی منصور، کاپیتولاسیون، امام خمینی، هیأت‌های مؤتلفه، امریکا

فهرست مطالب

عنوان صفحه

۱.....	کلیات پژوهش
۲.....	سؤال
۲.....	فرضیه
۳.....	سوابق پژوهش
۳.....	نتایج علمی پژوهش
۳.....	معرفی منابع

مدخل:

بررسی تحولات سیاسی-اجتماعی ایران در آغاز دهه‌ی چهل (۱۳۴۰- قیام ۱۵ خرداد)

۷.....	۱-۱- دهه‌ی چهل آغاز اصلاحات آمریکایی
۱۱.....	۱-۲- موضع امام خمینی در قبال اصلاحات امریکایی
۱۸.....	۱-۳- قیام پانزده خرداد
۲۴.....	۱-۴- قیام پانزده خرداد از نگاه مطبوعات جهان
۲۶.....	۱-۵- نقش دولت‌های بزرگ در جریان قیام پانزده خرداد

فصل اول: حسنعلی منصور از تولد تا تشکیل کابینه

۲۸.....	خاندان حسنعلی منصور
۲۹.....	فعالیت‌های اجرایی منصور

- منصور در کابینه‌های مختلف..... ۳۱
- منصور و کابینه اقبال..... ۳۳
- منصور در کابینه شریف امامی..... ۳۳
- کنفرانس اقتصادی آسیا و خاور دور و نقش منصور..... ۳۴
- منصور در سمت ریاست بیمه ایران..... ۳۵
- تشکیل کانون مترقی..... ۳۵
- تأسیس حزب ایران نوین..... ۴۱

فصل دوم: سیاست‌های داخلی و خارجی منصور

- ۲-۱- سیاست داخلی منصور..... ۴۷
- ۲-۱-۱- تکاپوی منصور برای مقام نخست وزیری..... ۴۷
- ۲-۱-۲- روابط اقتصادی دولت منصور با امریکا..... ۵۰
- ۲-۱-۳- فعالیت فرهنگی منصور..... ۵۴
- ۲-۲- سیاست‌های خارجی منصور..... ۵۷
- ۲-۲-۱- تحولات آغازین دهه ۱۹۶۰..... ۵۷
- ۲-۲-۲- رابطه نظامی و امنیتی ایران و آمریکا..... ۵۸
- ۲-۲-۳- روابط اقتصادی- فنی ایران و شوروی در دوره منصور..... ۶۲

فصل سوم: دولت منصور و کاپیتولاسیون

- ۳-۱- کاپیتولاسیون..... ۶۶
- ۳-۲- آمریکا و احیای کاپیتولاسیون در ایران..... ۶۷
- ۳-۳- واکنش مجلس سنا..... ۷۰
- ۳-۴- مجلس شورای ملی و رویارویی جناح‌ها..... ۷۳
- ۳-۵- پیامد کاپیتولاسیون از نگاه اسناد و شواهد..... ۸۲

فصل چهارم: موضع امام خمینی در برابر کاپیتولاسیون

- ۴-۱- نگاهی کوتاه به زندگی امام..... ۸۶
- ۴-۲- موضع گیری امام خمینی علیه لایحه کاپیتولاسیون..... ۸۷
- ۴-۳- تبعید امام..... ۹۱

فصل پنجم: امام و گروه‌های مذهبی

- ۵-۱- تعریف ترور و پیشینه‌ی آن..... ۹۶
- ۵-۲- نگاهی کوتاه به رابطه‌ی بازاریان و علما..... ۹۹
- ۵-۳- پیشینه‌ی هیأت مؤتلفه و تشکیل آن..... ۱۰۱
- ۵-۴- پانزده خرداد و تشکیل شاخه نظامی..... ۱۰۳
- ۵-۵- موضع هیأت مؤتلفه در قبال تبعید امام..... ۱۰۵
- ۵-۶- دیدگاه امام در قبال ترور (نخست وزیر) «مصاحبه آقای جعفریان با آقای انواری»..... ۱۰۶

فصل ششم: فرجام و پیامد قتل منصور

۱۱۴.....	۱-۶- سرانجام قتل منصور.....
۱۱۹.....	۲-۶- پایان کار قاتلین منصور.....
۱۲۱.....	۳-۶- پیامد قتل منصور.....
۱۲۴.....	نتیجه گیری.....
۱۲۶.....	ضمائم.....
۱۸۱.....	فهرست منابع.....

کلیات پژوهش

مقدمه

آغاز دهه‌ی ۴۰ شمسی با تحولات و رخداد‌های عظیم سیاسی همراه است. ارتحال دو تن از نخبگان دینی و سیاسی جامعه‌ی ایران (آیت الله بروجردی و آیت الله کاشانی)، پیدایش تغییرات در سیاست‌های بین‌المللی ایالات متحده آمریکا با قدرت‌گیری حزب دموکرات به رهبری جان اف کندی و تأثیر آن در چرخش سیاست‌های دولت ایران در آغاز دهه‌ی ۴۰، ورود حوزه‌ی علمیه‌ی قم و علما و مراجع دینی به صحنه‌ی مبارزات سیاسی به سبب طرح انجمن‌های ایالتی و ولایتی و جنبش مذهبی دو ماهه‌ی روحانیت در سال ۴۱ به رهبری آیت الله خمینی چهره‌ی جدید و نو ظهور برای رژیم پهلوی، اوج‌گیری نهضت در سال ۴۲ و فاجعه‌ی ۱۵ خرداد با به جا ماندن تعدادی کشته و شهید از میان مردم ایران و دستگیری رهبری جنبش به مدت ۹ ماه، اعتراض کوبنده‌ی امام خمینی به مصوبه‌ی مجلس در قضیه‌ی کاپیتولاسیون و تبعید ایشان به ترکیه همگی نشان از حوادث عمیقی است که در فاصله‌ی سه سال جامعه‌ی ایران را در بر گرفت. با برکناری علم و روی کار آمدن حسنعلی منصور، بزرگ‌ترین حادثه‌ی نهضت اسلامی ایران رقم خورد و آیت الله خمینی پس از اعتراض و افشای لایحه‌ی کاپیتولاسیون در زمان دولت منصور به ترکیه و سپس به عراق تبعید گردید.

در این پایان نامه تلاش می‌شود نقش منصور در رویارویی با نهضت اسلامی ایران در دوران مهار نهضت (پس از ۱۵ خرداد) و همچنین در پیشبرد سیاست‌های آمریکا در راستای انقلاب سفید و همچنین چگونگی تدوین و تصویب لایحه مصونیت قضایی اتباع آمریکا و چگونگی دستگیری محکومیت و تبعید امام خمینی و هماهنگی‌های قبلی با دولت ترکیه و همچنین تبعات این تبعید و پیدایش اندیشه و مبارزات مسلحانه گروه‌های چریکی (تبعات دولت منصور) از جمله ترور منصور مورد بررسی قرار گیرد.

این پژوهش شامل، یک مدخل و ۶ فصل می‌باشد. مدخل به تحولات دهه‌ی ۴۰ که با اجرای اصلاحات شاه در ایران و همچنین شروع نهضت امام خمینی همراه بود، می‌پردازد. فصل اول به زندگی و

عملکرد حسنعلی منصور در کابینه‌های مختلف و همچنین به تشکیل کانون مترقی و حزب نوین ایران آتی خواهد پرداخت. فصل دوم ابتدا تکاپوی منصور جهت دستیابی به مقام نخست وزیری و سپس به سیاست‌های داخلی و خارجی وی در این دوران را مورد بررسی قرار داده است. فصل سوم به مهم‌ترین سیاست منصور، تصویب لایحه‌ی کاپیتولاسیون و بازتاب و پیامد آن در کشور می‌پردازد. در فصل چهارم به بررسی مواضع امام خمینی در قبال کاپیتولاسیون و همچنین تبعید امام اشاره شده است. در فصل پنجم به بررسی تشکیل هیأت‌های مؤتلفه و مواضع آن‌ها در ارتباط با تبعید امام و ترور منصور می‌پردازیم. در فصل ششم به چگونگی قتل منصور و پیامدهای آن در کشور می‌پردازیم.

طرح سؤال اصلی

۱- سیاست داخلی و خارجی منصور چه تأثیری بر روند نهضت اسلامی داشته است؟

سؤال فرعی

۱- ترور منصور بر روند نهضت اسلامی چه تأثیری داشته است؟

فرضیات اصلی

۱- سیاست داخلی منصور تأثیر شتابنده بر روند نهضت اسلامی ایران داشته است.

فرضیه‌ی فرعی

۱- ترور منصور تأثیر چندانی بر اعتلای نهضت اسلامی نداشته است.

سوابق پژوهش

درباره‌ی این موضوع به طور همه جانبه تنها یک کتاب موجود می‌باشد، با عنوان «احیای کاپیتولاسیون و پیامدهای آن» که نوشته‌ی مسعود اسداللهی است. همچنین چندین مقاله به طور مختصر به این موضوع پرداخته اند.

بیان روش و مراحل انجام کار تحقیق

روش تحقیق در این موضوع، عمدتاً توصیفی-تحلیلی، و به شیوه‌ی گردآوری داده‌ها و روش کتابخانه‌ای می‌باشد. ابتدا با تنظیم طرح اولیه و سپس شناسایی منابع و مأخذ آغاز می‌شود پس از آن نوبت به جمع‌آوری اطلاعات (فیش برداری) می‌رسد با انجام این مرحله اطلاعات گردآوری شده، گزینش و طبقه بندی می‌شود.

نتایج علمی قابل پیش‌بینی از تحقیق

این پایان نامه برای دانشجویان و محققان تاریخ ایران و تاریخ انقلاب اسلامی مفید و سودمند خواهد بود. همچنین دستگاه‌ها و مراکز فرهنگی، آموزشی وزارت امور خارجه، و سایر نهادهای مرتبط با حوزه‌ی تحقیق، از این پایان نامه بهره خواهند برد.

معرفی و نقد منابع

جایگاه و اهمیت اسناد در پژوهش‌های تاریخی پوشیده نیست به ویژه اسناد سازمان اطلاعات و امنیت کشور «ساواک» که برای اهداف خاصی تهیه می‌شد. این اسناد اغلب به نام شخصیت‌ها، احزاب، گروه‌ها و ... بایگانی شدند و استفاده از این اسناد در تدوین تاریخ انقلاب اسلامی همواره مورد توجه بوده که در این نوشتار جزء منبع اصلی به شمار می‌رود. برای نمونه می‌توان به کتاب‌هایی چون کابینه‌ی دولت حسن علی منصور به روایت اسناد ساواک، حزب ایران نوین به روایت اسناد ساواک و همچنین یاران امام به روایت اسناد ساواک اشاره کرد.

از دیگر اسناد مورد استفاده در این پژوهش اسناد مرکز انقلاب اسلامی است.

از منابع مهم دیگر مورد استفاده، روزنامه‌ها و مجلات می‌باشد. از جمله آن‌ها می‌توان به روزنامه **اطلاعات**، **کیهان** منتشر شده در سالهای ۱۳۴۲-۱۳۴۳ هجری شمسی و همچنین **مجله خواندنی‌ها** که شامل سال ۲۴ و ۲۵ این نشریه می‌باشد، اشاره کرد.

خاطرات

از دیگر منابع مهم مورد استفاده در این پژوهش خاطرات شخصیت‌ها و رجال سیاسی و همچنین افراد فعال در جریان نهضت اسلامی است. این منابع در نوع خود حاوی اطلاعات سودمندی برای خواننده می‌باشند.

از آن جمله **خاطرات حسن پاکروان** که توسط فاطمه پاکروان همسر وی نگاشته شده است. این کتاب دربرگیرنده ی وقایع سالهای ۱۳۴۲ تا ۱۳۴۳ ش و دستگیری امام می‌باشد.

از دیگر کتب از این دست می‌توان به **خاطرات آیت الله پسندیده** برادر امام اشاره کرد که در آن به ماجرای تبعید امام و واکنش روحانیون نسبت به این عمل و همچنین دیدار عده ای از علما با امام در ترکیه پرداخته است.

نهضت روحانیون ایران

این کتاب اثر علی دوانی است که به بررسی نقش علما در فعالیت‌های سیاسی اجتماعی در قرون مختلف ایران اسلامی به اجمال پرداخته. در این پژوهش نیز از جلد سوم و چهارم که در رابطه با موضوع این پژوهش بوده است مورد استفاده قرار گرفته است.

نهضت اسلامی امام خمینی

نوشته حمید روحانی که در آن به حوادث آغاز نهضت امام تا دوران تبعید امام در عراق اشاره شده و در جلد سوم به ایدئولوژی گروه‌های مبارز از جمله هیأت‌های مؤتلفه اشاره کرده است. از هر سه جلد این کتاب در لابه لای صفحات این پژوهش استفاده شده است.

تحقیقات جدید

معمای هویدا

اثر عباس میلانی اشاره کرد که حاوی اطلاعات ارزشمندی در خصوص زندگی منصور و فعالیت‌های سیاسی او تا پایان زندگی او در اختیار خواننده قرار می‌دهد. از این کتاب در فصل‌های اول، سوم و ششم این پژوهش استفاده شده است.

دو دهه واپسین حکومت پهلوی

اثر حسین آبادیان که با تکیه بر اسناد، روزنامه و مجله‌ها نوشته شده و نویسنده سعی در معرفی سیاستمداران رژیم و رابطه آن‌ها با عوامل بیگانه و همچنین نقش این عناصر در سیاست ایران دارد. از این کتاب در اکثر فصل‌های این پژوهش استفاده شده است.

زندگی و عملکرد سیاسی حسنعلی منصور

این اثر که به بررسی حیات سیاسی منصور و تأثیر وی در وقایع تاریخی با تأکید بر دوره ی نخست وزیری او تا قتل را مورد بررسی قرار داده است نوشته منیژه صدری می باشد. کتاب با تکیه بر اسناد به رشته تحریر درآمده است. در فصول مختلف این پژوهش از این کتاب استفاده شده است.

چالش مشروعیت در رژیم و قتل نخست وزیران

اثر سیروس فیضی که بخش دوم آن راجع به منصور از ابتدای کار تا ترور او را در بر می‌گیرد کتاب بر پایه تبیین و تحلیل می‌باشد.

از کتاب‌هایی که در زمینه روابط خارجی ایران با دیگر کشورها نوشته شده است می‌توان به کتاب روابط خارجی ایران از علیرضا ازغندی، و همچنین، کتاب سیاست خارجی ایران دوران پهلوی، و کتاب‌های دیگر در این خصوص که توسط نویسندگان خارجی به رشته تحریر در آمده است، اشاره نمود که حاوی مطالب ارزشمندی در باره‌ی روابط سیاسی ایران با آمریکا و دیگر کشورها در دهه‌ی ۴۰ می‌باشد.

مدخل:

بررسی تحولات سیاسی-اجتماعی ایران در آغاز دهه‌ی چهل (۱۳۴۰ تا قیام ۱۵

خرداد۴۲)

۱-۲-دهه‌ی چهل آغاز اصلاحات آمریکایی

۲-۲-موضع امام خمینی در قبال اصلاحات امریکایی

۳-۲-قیام پانزده خرداد

۴-۲-قیام پانزده خرداد از نگاه مطبوعات جهان

۵-۲-نقش دولت‌های بزرگ در جریان قیام پانزده خرداد

بررسی تحولات سیاسی-اجتماعی ایران در آغاز دهه‌ی چهل (۱۳۴۰ تا قیام ۱۵

خرداد ۴۲)

۱-۱- دهه‌ی چهل آغاز اجرای اصلاحات آمریکایی

دوره‌ی دوم حکومت محمد رضا شاه با کودتای ۲۸ مرداد که با طراحی و همراهی دولت انگلیس و سکوت شوروی همراه بود، سبب آسیب دیدن نهال نوپای دموکراسی در کشور گردید. این دوره‌ی زمانی شاید سخت‌ترین دوره‌ی حکومت بود چرا که از یک سو اتکا و وابستگی به بیگانه را به دنبال داشت و از سوی دیگر دوره‌ی گذار دولت ضعیف به دولت قوی و خودکامه بود. دهه‌ی چهل آغاز و اوج وابستگی به بیگانه به حساب می‌آید.

حکومت وقت مأمور مجری اصلاحات آمریکا در کشور گردید که پیامدهایی را به دنبال داشت. با خروج نیروهای انگلیس و شوروی از ایران، دوران سلطه‌ی آمریکا بر ایران آغاز شد. دولت آمریکا خواستار اجرای اهدافی در کشور بود، مهم‌ترین آن‌ها جلوگیری از نفوذ و گسترش انقلاب کمونیستی، بدست آوردن امتیازات نفتی و همچنین گسترش و توسعه‌ی روابط تجاری و بازرگانی بود. اگرچه جمهوری خواهان و دموکرات‌ها در اعمال سیاست خود با یکدیگر اختلافی نداشتند اما در شیوه‌ی آن دارای اختلاف نظر بودند چرا که جمهوری خواهان معتقد به همکاری و هماهنگی با دولت انگلیس بوده در صورتی که دموکرات‌ها اعتقاد به اتخاذ سیاست مستقل بوده و خواهان جایگزین نمودن عناصر خود به جای عناصر تحت نفوذ انگلیس بودند.^۱

جان اف کندی با شکست دادن رقیب خود ریچارد نیکسون، در ۲۰ ژانویه ۱۹۶۱، به عنوان سی و پنجمین و جوان‌ترین رئیس جمهور آمریکا سوگند یاد کرد و زمام امور کشور را به دست گرفت.^۲ کندی معتقد بود که رژیم‌هایی چون رژیم شاه از مشروعیت و جایگاه مردمی در کشور برخوردار نیستند و به علت جو اختناق آمیز داخلی و نفوذ کمونیسم یا بر اثر انقلاب‌های اجتماعی می‌تواند منافع آمریکا را به خطر اندازد.

^۱- محمدی، منوچهر، مروری بر سیاست خارجی ایران در پهلوی، تهران، دادگستر، ۱۳۷۷، ص ۱۳۷

^۲- عظیمی نژادان، بیتا، شاه در آئینه‌ی شاه، تهران، نشر نگاه معاصر، ۱۳۸۸، ص ۱۸۵

بنابراین سیاست خود را بر حمایت از حرکت‌های دموکراتیک، تقویت رژیم‌های دموکراسی و تشویق سرمایه داران میانه رو قرار داد.^۱

به نظر می‌رسد ارائه‌ی طرح «اتحاد برای پیشرفت»، در ایران می‌توانست سبب امنیت کشور برای حفظ منافع آمریکا باشد. آغاز دهه‌ی چهل، در واقع شروع تحولات در امور داخلی و خارجی کشور بود. شاه از یک طرف از سوی آمریکا تحت فشار بود چرا که آمریکا خواستار تغییر و دگرگونی در امور اجتماعی و اقتصادی و همچنین تغییر در مناسبات سیاسی کشور بود و از طرف دیگر با مخالفت آیت‌الله بروجردی به عنوان مرجع دینی ملت با اجرای اصلاحات آمریکایی مواجه بود^۲ در واقع شاه با مشکل دوگانه‌ای روبرو بود؛ از سویی مجری اصلاحات دولت بیگانه بود و از طرفی دیگر اجرای آن مخالفت عنصر مرجعیت را به دنبال داشت.

اگرچه از اواخر قرن نوزدهم گاهی جامعه شاهد برتری و پیروزی جریان‌های سیاسی اصلاح طلب بر الیگارشی (دربار و قوای نظامی) بود اما بیشتر در قالب یک عقب نشینی موقت از سوی دربار و قوای نظامی بود تا پیدایش یک تحول اساسی و سازنده در ساختار قدرت. معمولاً پس از برطرف شدن بحران، دربار مجدداً قدرت را به طور کامل در اختیار می‌گرفت به عنوان مثال مقطع زمانی مشروطه، قیام ۳۰ تیر، بحران سال‌های ۱۳۴۲-۱۳۳۹ نمونه‌ای از این شرایط خاص بود. اگرچه در چنین شرایطی از دست دادن قدرت دربار با اوج حرکت‌های اصلاح طلبی همراه بود اما با تغییر شرایط، قدرت از آن دربار بود. نخست وزیرانی چون دکتر مصدق، احمد قوام السلطنه مستقل از دربار عمل می‌کردند در اوایل دهه‌ی چهل هم شخصی چون امینی سعی در اجرای سیاست مستقل از دربار داشت.^۳

هرچند دولت کندی خواستار اجرای اصلاحات ارضی در ایران بود اما قبل از او، در زمان دولت اقبال در اواخر سال ۱۳۳۸ ش. لایحه‌ای در خصوص اصلاحات ارضی به مجلس برده شد و برای راضی کردن آمریکایی‌ها، قانونی تحت عنوان از کجا آورده‌ای نیز تهیه شد که رضایت آن‌ها را جلب نکرد در این میان با توافق دولت آمریکا و انگلیس و همچنین دربار، شریف امامی با شعار مبارزه با فساد، انجام اصلاحات و آزادی

^۱ - فیضی، سیروس، چالش مشروعیت در رژیم شاه و قتل نخست وزیران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳، ص ۳۳-۳۲

^۲ - مقصودی، مجتبی، تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷)، تهران، روزنه، ۱۳۸۶، ص ۳۵۳

^۳ - زیبا کلام، صادق، مقدمه‌ای بر انقلاب اسلامی، تهران، روزنه، ۱۳۸۰، ص ۱۱۴-۱۱۳

احزاب و برگزاری انتخابات آزاد به جای منوچهر اقبال به نخست وزیری رسید.^۱ شریف امامی از جمله معماران لژ فراماسونری در ایران بود. به دلیل عدم وابستگی به حزب خاص و این که نتوانست اصلاحات آمریکا را به مرحله‌ی اجرا درآورد و همچنین بر اثر تظاهرات و ناآرامی‌هایی که در تهران روی داد و اعتصاب معلمان به شرایط کار و کمی حقوق در میدان بهارستان که منجر به کشته شدن یک تن از معلمین گردید استعفا داد. پس از شریف امامی، امینی فرد مورد نظر آمریکایی‌ها به نخست وزیری رسید. شروع صدارت او مصادف با فوت دو روحانی بانفوذ در کشور یعنی آیت الله کاشانی و بروجردی بود.^۲ می‌دانیم که روحانیون به عنوان برجسته‌ترین گروه صاحب نفوذ در جامعه‌ی ایران بودند و شاه سعی در معرفی خود به عنوان طرفدار اسلام و روحانیت، خواهان برخورد مستقیم با روحانیت نبود.

آیت الله بروجردی مرجع قدرتمند شیعیان از سال ۱۳۴۰-۱۳۲۳ ش. در رأس حوزه‌ی علمیه‌ی قم بود، او به مبارزه‌ی سیاسی اقبالی نشان نمی‌داد. در فاصله‌ی زمانی میان کودتا تا ۱۳۴۰ ش، در فعالیت‌های سیاسی دخالتی نداشته و انزوا طلبی و جدایی دین از سیاست را پیشه‌ی خود ساخته بودند.^۳

فعالیت‌های آیت الله بروجردی صرف امور فرهنگی و پرهیز از دخالت در امور سیاسی بود. نمایندگان به کشورهای مسلمان چون مصر، کویت، پاکستان، سودان و لبنان فرستاد و همچنین مؤسسه‌ی فرهنگی را در هامبورگ آلمان بنیاد نهاد.^۴

پیرو پیشنهاد لایحه اصلاحات ارضی در سال ۱۳۳۸ ش، آیت الله بروجردی با ارسال نامه‌ای به سید جعفر بهبهانی، از نمایندگان مجلس یادآور شد که تحمیل هر گونه محدودیت بر میزان مالکیت افراد بر اراضی، مغایر قوانین اسلامی بود و مجلسین باید از تصویب آن خودداری کنند. دولت نیز که خود را در مقام مخالفت با آیت الله بروجردی نمی‌دید، با او به توافق رسید و لایحه‌ی مذکور را پس گرفت.^۵

^۱- نجفی، موسی، و فقیه حقانی، موسی، تاریخ تحولات سیاسی ایران (بررسی مؤلفه‌های دین-حاکمیت-مدنیت و تکوین دولت-ملت در گستره-

ی هویت ملی ایران)، تهران، مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۸۴، ص ۴۹۸-۴۹۷

^۲- آبراهامیان، یرواند، ایران بین دو انقلاب، ترجمه‌ی احمد گل محمدی، محمد ابراهیم فتاحی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۹، ص ۵۱۹

^۳- باقی، عمادالدین، بررسی انقلاب ایران، تهران، نشر سراسی، ۱۳۸۲، ص ۱۶۷؛ روح الله، حسینیان، بیست سال تکاپوی اسلام شیعی در

ایران (۱۳۴۰-۱۳۲۰)، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱، ص ۳۷۷-۴۲۹

^۴- فوزی، یحیی، تحولات سیاسی، اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، ج ۱، تهران، مؤسسه‌ی چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۷، ص ۹۶-۹۷

^۵- میلانی، محسن، شکل‌گیری انقلاب اسلامی، ترجمه‌ی مجتبی عطّارزاده، تهران، نشر گام نو، ۱۳۸۱، ص ۱۰۵